

ELÁGAZÁSOK

Jelentés

a magyar gazdaság 1998. évi folyamatairól

Pénzügykutató Részvénytársaság

Budapest, 1999. április

A kötet a következő tanulmányok felhasználásával készült:

Antal László: A globális pénzügyi válság és hatásai a magyar gazdaságra

Antalóczy Katalin: Külgazdasági folyamatok 1995 és 1998 között

Bozzai Rita: Magyar tőkepiac – a globalizáció áldása és átka

Gáspár Pál: Államháztartás 1998

Juhász Pál- Mohácsi Kálmán: Az agrárium helyzete 1998-ban – a világos horizontú
növekedés feltételei

Ludányi Arnold: Ipari és építőipari helyzetkép 1998-ban

Várhegyi Éva: A monetáris folyamatok alakulása

A bankrendszer helyzete és működése

Voszka Éva: Privatizáció 1998

A kézirat lezárva: 1999. április 9.

ISSN

Előszó

Társaságunk megalakulása óta (1988) közreadja jelentését a magyar gazdaság helyzetéről. Tanulmányköteteinket tíz éven keresztül „Jelentések az alagútból” elnevezéssel publikáltuk, mert a válságról válságra haladó magyar gazdaság folyamatairól kellett évről évre beszámolnunk (a nyolcvanas évek második felében a szocialista gazdaság többrétegű és mélyülő válságáról, majd a gazdasági rendszerváltás kiváltotta transzformációs válságról, a legutóbbi években pedig az egyensúlyromlás és gazdasági kiigazítás következményeiről). 1998 tavaszán úgy ítéltük meg, hogy a magyar gazdaság kijött az „alagútból”, megerősödtek a piacgazdaság alapjai, előrehaladt a konszolidáció. 1997-ben beindult a gazdaság növekedése, még hozzá évtizedek óta először úgy, hogy a finanszírozása is megalapozottnak tűnt. Véget ért egy válságos korszak, és az EU tagfelvételi tárgyalások megkezdésével új perspektíva nyílt az ország számára.

Sorozatunkat ezt követően „Pillantás a hídról” elnevezésre kereszteltük. Az 1998-as esztendő - átlagokban kifejeződő általános tendenciáit tekintve - folytatása az előző évnek, ilyen értelemben továbbra is a „hídon” voltunk. Még élvezhettük a fellendülés áldásos hatásait. De az égen a felhők már megjelentek, az év második felében romlottak a konjunktúra és az egyensúly mutatói, kivéve az inflációét, amelynek ütemcsökkenésében a világgazdaságot sújtó defláció jótékony hatása csapódott le.

Külső partnereink élénkülésének megtörése egybeesett a GDP növekedését keresleti oldalról meghatározó tényezők szerkezetváltásával: az export és a beruházási dinamika utolsó negyedévben tapasztalt lassulása mellett a lakosság fogyasztása határozottan emelkedett. Az egybeeső külső és belső trendváltásból következő egyensúlyromlás nem volt olyan drámai veszélyeket sejtető, ami miatt újabb „alagúttal”, „elsötétüléssel” kellene riogatnunk e kötet olvasóit. Vannak azonban kedvezőtlen tendenciák - a külső környezet változásán kívül mindenekelett az államháztartásban. A „híd” 1998-ban egészében stabil volt, néhány tartópillére kezdett csak el mozogni, még nem túl nagy ráfordítással helyreállítható mértékben...

Kutatói, kritikai alapállásunkból fakadóan kötelességünk felhívni a figyelmet a gazdaság pályáját kísérő veszélyekre. Ezt tesszük mostani jelentésünkben is, amikor

az eredmények bemutatása mellett szólunk a hiányokról, a kritikussá válható tendenciákról. A folyamatok megítélésében nem minden tekintetben jutottunk azonos álláspontra, amint ezt az olvasó érezni fogja.

Tanulmánykötetünk első fejezetében áttekintést adunk azokról a közelmúltban lezajlott válságokról, amelyek a globalizálódó világgazdaságban „ragályszerűen” áradtak szét. Hatásukat tartósnak tekintjük, amihez a magyar gazdaságpolitikának alkalmazkodnia kell. A második fejezetben az 1995-98 közötti politikai és gazdasági ciklus főbb makrogazdasági folyamatait vesszük górcső alá, az időszak legizgalmasabb kérdéseire koncentrálva, a növekedésre, az egyensúlyra, a foglalkoztatás és munkanélküliség alakulására, az infláció dinamikájának változására, valamint a lezajlott privatizáció jellemzőire.

Kötetünk további fejezeteiben is arra törekedtünk, hogy a bemutatandó 1998-as esztendőt a korábbi évek folyamányaként értékeljük, kiemelve azokat a tendenciákat, amelyek az elmúlt év közelebről vizsgált tényezőiben is fellelhetők voltak. Részletes áttekintést adunk a „reálgazdaság” külgazdasági és belgazdasági teljesítményeiről (külkereskedelem, idegenforgalom, működőtőke ki- és beáramlása, ipar, építőipar, agrárgazdaság). Ezt követően a költségvetési, a monetáris szféra, a bankrendszer, az értékpapír-piac és az árutőzsde 1998. évi jellemző fordulatait, létrejött állapotaik karakterisztikus jegyeit mutatjuk be. A könyv záró része az 1998. évi privatizációt tekinti át, különös figyelemmel arra, hogy 1998-ban kormányváltás is történt, amelynek lenyomata – akárcsak 1994-ben – megjelent a magánosításban, a tulajdonosi szerkezet alakulásában is.

Ezen az úton is köszönetet mondok a Pénzügykutató Részvénytársaság valamennyi munkatársának, akik kritikai észrevételeikkel, kiegészítő információikkal, szerkesztési javaslataikkal hozzájárultak a jelentés teljesebbé tételéhez, színvonalának emeléséhez. Külön köszönet illeti Békesi Lászlót és Antal Lászlót, akik megkülönböztetett figyelemmel kísérték és segítették kutatóműhelyünk munkáját.

Budapest, 1999. április 5.

/Petschnig Mária Zita/

1995-98 főbb makrogazdasági folyamatai

1. A növekedés és egyensúlyalakulás általános jellemzői

A magántulajdon túlsúlyán alapuló piacgazdaságra való átmenet eredményessége jutott kifejezésre az 1998. évi fellendülésben. Az *átalakulás első szakaszát* az előző rendszer termelési-piaci viszonyainak felbomlása, leépülése jellemezte - a koordinációs mechanizmusok változása mellett. A bekövetkezett recesszió nem volt elkerülhető. 1989-93 között a bruttó hazai termék 18 százalékkal zuhant, ami meghaladta a nemzeti jövedelem 1929-33-as világgazdaságban elszenvedett esését (kb. 9 %). A foglalkoztatottak száma másfélmillióval csökkent, kb. annyival, amennyivel a szocialista iparosítás során sikerült az állásban lévők létszámát növelni.

A növekedés jelei 1993-ban az iparban és az egyéb szolgáltatások körében már feltűntek, de a megélénkülés csak 1994-ben vált általánossá. A vállalati csődök, felszámolások, valamint az adós, hitel-, és bankkonszolidációk nyomán meginduló helyreállítási periódus kezdetén (1993-94) azonban még gyöngye volt a gazdaság, *alacsony az exportpotenciálja és az importtal szembeni versenyképessége*. Az élénkítő gazdaságpolitika így gyorsan növekvő fizetési-mérleghiánnyal párosult. Különösen az 1993-as esztendő volt kedvezőtlen, amikor a csökkenő GDP termeléssel szemben a belföldi felhasználás 9,9 százalékkal emelkedett a fogyasztás 5,4 százalékos és az állóeszköz-felhalmozás 2 százalékos bővülése mellett. 1994-ben a GDP keresleti tényezőinek arányai kedvezőbben alakultak: a belföldi felhasználás elmaradt a jövedelemtermelés ütemétől, a végső fogyasztás - a reálbérek 7 százalékos megugrása ellenére is - 2,3 százalékkal csökkent, miközben megerősödött a beruházások dinamikája (12,5 %). A folyó fizetési mérleg hiánya tovább emelkedett (a GDP 9,4 %-ára), a nettó adósság nőtt és mintegy 10 százalékponttal volt magasabb a bruttó hazai termékhez viszonyítva az 1992. végén jelzettnél.

A mexikói válság keltette általános hitelezői bizalmi válságot 1995 elején felerősítette a hazai devizabetét-tulajdonosok tökeménekítése is. A folyó fizetési mérleg 1995. első negyedévi deficitje az *egyensúlyromlás felgyorsulását* jelezte, s egyre kedvezőtlenebb feltételekkel volt finanszírozható. A külső fizetéseképtelenség beláthatatlan következményekkel járó veszélyét a gazdaságpolitikának

mindenképpen el kellett háritania. *A stabilizációs gazdaságpolitika ebben a veszélyeztetett helyzetben kényszerült ki.*

A stabilizációs program a súlyos visszaesés elkerülése érdekében nem alkalmazott drasztikus leértékelést, hanem az egyszeri, 9 százalékos leértékelést vámpótlékkal egészítette ki, és degresszív, csúszó leértékelési rendszert hirdetett meg. Az árfolyam-kiigazításhoz kevésbé szigorú monetáris politika kapcsolódott, növelték az adóbevételeket és csökkentették a költségvetési kiadásokat. Az import megdrágulásán keresztül felszökő inflációt csak ily módon lehetett megfékezni.

A programnak eléggé erőteljesnek kellett lennie ahhoz, hogy a hitelezők számára hihetővé tegye a kormányzatnak a stabilizációs politika melletti határozott kiállását. Célul tűzte ki a vállalkozások, mindenekelőtt az exportőrök javára történő jövedelem-átcsoportosítást és a beruházások ösztönzését. A program szoros kiegészítője volt a készpénz ellenében történő privatizáció felgyorsítása, az úgynevezett nagyprivatizáció megindítása, és a privatizációs bevételek adósságtörlesztésre fordítása. A stabilizációs csomag legvitatottabb pontjai közé tartoztak azok a kezdeményezések, amelyek az állami kiadások csökkentését az államháztartási reform megindításával kívánták egybekapcsolni. A programnak ezt a részét (a rászorultsági elv kiterjesztése, a társadalmi szolgáltatások részleges piacosítása, a közszolgáltatást nyújtó intézmények hatékonyabb működése, az állampolgárok választási szabadságának növelése) csak igen korlátozottan sikerült teljesíteni, az 1998. nyarán felálló új kormány viszont ezen eredmények visszavételével tudta a népszerűségét növelni. A stabilizációs politikát kezdetben a monetáris, a fiskális és jövedelempolitika szigorú összhangja jellemezte, 1997. második felétől azonban a fiskális és jövedelempolitika fokozatos fellazulásával az összhang megszűnt.

Az 1995-98 közötti gazdasági (és kormányzati) ciklus meghatározó mozzanata volt a stabilizációs program, amely helyreállította a külföldi hitelezők és befektetők bizalmát, jelentős jövedelemátcsoportosítást hajtott végre a vállalkozói szféra javára. A ciklus első két évében a gazdaságpolitika az egyensúly javítására helyezte a hangsúlyt, amely a belső fogyasztási kereslet csökkentésén keresztül *növekedési veszteséggel járt*. A növekedési ütem 1995-96-ban az 1994. évi dinamika felére esett vissza. 1997-ben azonban a GDP már 4,6 százalékkal emelkedett, ez erősödött 1998. harmadik negyedévéig 5,1 százalékra. Az 1998. évi, becsülhetően 5 százalékos átlagos GDP emelkedés sem volt azonban még elégséges ahhoz, hogy elérjük a politikai

rendszerátalakítás előtti esztendőnek, az 1989-es GDP-nek a szintjét. Az utóbbtól körülbelül 5 százalékkal elmaradó teljesítmény mögött azonban a tíz évvel ezelőttihez képest *merőben más tulajdoni, termelési, piaci és jövedelemelosztási arányok állnak.*

1995-98 között jelentősen javultak a fogyasztás és felhalmozás arányai. Míg 1990-94 között a GDP 16 százalékos visszaesést jelzett, a fogyasztás csak 4 százalékkal csökkent, miközben a beruházások 7 százalékkal zuhantak, 1994 után a végső fogyasztás mérséklődött 4,1 százalékkal, miközben az állóeszköz-felhalmozás 23 százalékkal bővült. Összességében a piacgazdaságra való átmenet 1989-hez képest 5 százalékos GDP csökkenés, 14,3 százalékos beruházás-növekedés és 8 százalékos fogyasztáscsökkenés mentén következett be; ez azt jelentette, hogy tíz év alatt 3 százalékkal bővült a GDP belső felhasználása.

Az elmúlt négy év *stabilizációs és modernizációs periódusnak* tekinthető, amikor kiszélesedtek a termelés magántulajdoni alapjai, a beáramló külföldi tőke (privatizációkhoz kapcsolódóan és/vagy zöldmezős formában) megerősítette az ország exporttermelő potenciálját és a hozzájuk kapcsolódó beszállítói kört. A külső egyensúly számottevően javult és mérséklődött az államadósság GDP-ben kifejezett hányada. A ciklus nem volt egységes, 1995-96-ban a nagyobb egyensúlyjavulás kisebb növekedéssel párosult, 1997-ben viszont előállt az a negyedévszázada ismeretlen jelenség, amikor a konjunktúra is erősödött és a külső egyensúly is javult. E tendencia folytatódását 1998-ra senki sem várta. A kormányzati és a kutatóintézeti előrejelzések is azzal számoltak, hogy a konjunktúra erősödése valamint a választások éve rontani fogja az egyensúlyi mutatókat, ám nem olyan mértékben, hogy veszélyeztetné a növekedés fenntartásának finanszírozását.

1998-ra ez a várakozás teljesült, az előrejelzett mértékeknél bizonyos szempontokból még előnyösebben is. A GDP növekedése 1,5 százalékponttal meghaladta a kormányzati prognózisban szereplőt, ráadásul a számítottnál magasabb 1997. évi bázison. Az államháztartás deficitje – a Postabank és a Magyar Fejlesztési Bank, konszolidálása, valamint a gázközművagyon ellentételezése miatti deficitnövekedéstől eltekintve - kisebb lett az eredetileg prognosztizáltnál - elsősorban a gyorsabb GDP növekedésnek és a kamatok csökkenésének köszönhetően. Mindezen okokból tovább mérséklődött az államadósság bruttó hazai termékhez viszonyított aránya is. A folyó fizetési mérleg hiánya viszont több mint a

duplájára emelkedett, és az 1997 őszi pesszimistább kutatóintézeti előrejelzéseket – köztük részvénytársaságunkét - igazolta vissza.

Az 1998-as esztendő *felemás év volt* abból a szempontból, hogy egyfelől kiolvasható volt belőle a stabilizációs-fellendülési ciklus vége, másfelől felsejlettek benne az egyensúlyromlással párosuló, konjunktúramérséklődést előrevetítő új szakasz jelei is. 1998 utolsó hónapjaiban alacsonyabb dinamikát jeleztek a GDP termelést kínálati oldalról meghatározó ágazatok kibocsátásai és határozott átrendeződés volt megfigyelhető a keresleti tényezők körében is. Miközben az export és a beruházások húzóereje mérséklődött, előretört a lakossági fogyasztás keresletbővítő szerepe. Míg 1994. óta az export növekedési üteme meghaladta az importét és 1998. első felében is ez a tendencia volt kimutatható, júliustól az import jelzett magasabb ütemet. Szeptemberig a folyó fizetési mérleg kereskedelmi mérlegtétele nem utalt romlásra az előző évhez képest, a kedvezőtlen fordulat ezután következett be.

A folyó fizetési mérleg hiányát az első félévben még 73 százalékban finanszírozta a nem adósságeneráló tőkebeáramlás, ez az arány a harmadik negyedév végére 70 százalékra, az év végére pedig 63 százalékra apadt. (1997-ben a lényegesen kisebb, egymilliárd dolláros folyó fizetési mérleghiány és a magasabb tőkebeáramlás következtében a nem adósságeneráló tőkebehozatal a deficit 2,5-szeresére nyújtott fedezetet.)

Az orosz válság által felerősítetten *romló külgazdasági feltételekben* bekövetkezett változás időben egybeesett azzal a *belgazdasági trendváltással*, ami a GDP keresleti tényezői körében a fogyasztás előretörését jelezte.

táblázat

A bruttó hazai termék felhasználásának alakulása

(előző év = 100 %)

Megnevezés	1995	1996	1997	1998*	1998/1994
Háztartások fogyasztása	92,9	97,3	102,0	103,8	95,7
Közösségi fogyasztás	95,9	95,8	101,8	103,0	96,3
Végső fogyasztás	93,4	97,1	102,0	103,7	95,9
Állóeszköz-felhalmozás	95,7	106,7	108,8	111,0	123,3

Bruttó felhalmozás	108,2	112,8	108,3	114,0	150,6
Belföldi felhasználás	96,9	100,8	103,7	106,6	108,0
Külkereskedelmi egyenleg összehason- lító áron (Mrd Ft)	-71,3	-39,8	-29,7	-122,1	...
Bruttó hazai termék	101,5	101,3	104,6	105,0	112,9

*a Pénzügykutató Részvénytársaság becsült adatai

- importtöbblet

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

A táblázatból láthatóan a GDP belföldi felhasználásának üteme az utolsó évben meghaladta a jövedelemtermelés dinamikáját. Az 1998. évi fordulat abból is kiolvasható, hogy a bruttó export növekedési ütemröntő szerepe 1995-1997 között évről évre csökkent; az importtöbblet 1998-ra megnégyszereződött 1997-hez képest.

A Központi Statisztikai Hivatal számításaink elkészülte után hozta – részlegesen – nyilvánosságra az 1998. évi GDP növekedés adatait (első becslés). Eszerint a háztartások fogyasztása 3,8 százalékkal, az állóeszköz-felhalmozás 11,4 százalékkal nőtt, ami megegyezik intézetünk előrejelzésével. Különbség csak az export, import tekintetében mutatkozik. A KSH által közölt adatok alapján a növekedés csak akkor érte volna el az 5,1 százalékot, ha a készletfelhalmozás 48 százalékkal bővült volna 1998-ban. (Összehasonlításul: a készletfelhalmozás 1997-ben 6-7 %-os lehetett.) Ilyen mértékű készlettöbbletet sem a konjunktúra növekedése, sem az orosz válság miatti készárutöbblet, sem az előrehozott import nem indokolt, bár tény, hogy a készletnövekedés fokozódott. Számításainkban 20, illetve 25 százalékos emelkedést valószínűsítettünk. Ezt alapul véve, továbbá a KSH által közölt export-import különbözetet, a GDP az elmúlt évben csak 3,4-3,7 százalék között nőtt volna. Ám ezt a kínálati oldal dinamikája nem támasztja alá.

Úgy ítéljük meg, hogy a Statisztikai Hivatal feltételezhetően alulértékelt az export növekedését a GDP statisztikában; a kivitel korábban közölt 22 százalékos emelkedését a szolgáltatások csökkenése nem ronthatta le olyan mértékben, hogy abból éves szinten csak 16 százalékos többlet adódjon. Minthogy a KSH előzetes adataiból sem az export-import egyenleget, sem a készletnövekedést nem tartjuk elfogadhatónak, elemzésünk során a magunk által készített becslésre hagyatkoztunk.

A KSH bruttó nemzeti jövedelem számításainak eredményeként 1995-től állnak rendelkezésre módszertanilag összehasonlítható adatok. A bruttó hazai termék és a bruttó nemzeti jövedelem¹ táblázatból kivehető adataiból kitűnik, hogy az 1997-ben meginduló *fellendülés nagyjából a Magyarországon megtelepült külföldi tőke jobb jövedelemtermelő-képességének volt köszönhető*. 1997-re a GDP növekedési dinamikája 3,6 százalékponttal erősödött a GNI-é azonban csak 2 százalékponttal.

2. táblázat

Magyarország bruttó hazai terméke (GDP) és bruttó nemzeti jövedelme (GNI)

Milliárd Ft

Megnevezés	1995	1996	1997
GDP	5.614,0	6.893,9	8.541,4
Nettó tulajdonosi jövedelem	-255,4	-288,6	-393,8
Visszaforgatott tőkejövedelem	-126,5	-208,2	-344,0
Munkajövedelmek egyenlege	-6,7	-3,1	-0,1
GNI	5.225,4	6.394,0	7.803,5
GNI/GDP	93,1%	92,7%	91,4%
GDP növekedési üteme (%)	101,5	101,3	104,6
GNI növekedési üteme (%)	n.a.	101,0	103,0

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal és saját számítás

Az 1998. évi magasabb GDP ütem háttérében is feltételezhetően a külföldi cégek erőteljesebb növekedési expanziója jelent meg. Következtethetünk erre abból is, hogy az exporttöbbletekben nőtt a vámszabadterületeken működő cégek súlya, illetve az ipari termelés körében továbbra is a nagy cégek jelezték a legmagasabb növekedési ütemet, ezek pedig zömében külföldi tulajdonban vannak. A megkétszereződő profitkivonás és a szolgáltatások címén kiáramló tőke növekménye is arra utal, hogy a külföldi tőke jövedelemtermelése fokozódott.

2. A növekedés tényezői

¹ A GNI a magyar tulajdonban lévő cégek jövedelemtermelését tartalmazza függetlenül attól, hogy a vállalkozás Magyarországon vagy külföldön található-e, tehát - ellentétben a GDP-vel - a külföldi tőke által létrehozott tulajdonosi jövedelmeket nem tekinti a gazdaság teljesítményének.

2.1. Keresleti tényezők

(Export) 1995 és 1998 között *számottevően javult* a magyar gazdaság exportképessége. A kivitel 65 százalékkal emelkedett és elérte a 23 milliárd dollárt, a GDP majdnem felét, szemben az 1995. évi 29 százalékkal. A stabilizációs gazdaságpolitika kondíciói mentén az export 1996 végén felgyorsult és két éven keresztül a világkereskedelem ütemét kétszeresen meghaladó dinamikát mutatott. A kiemelkedő kivitelbővülés elsősorban az exportorientált külföldi befektetők *vámszabadterületeken üzembe helyezett beruházásainak volt köszönhető.* (Növelte a vámszabad területi kivitelt az is, hogy több, korábban vámterületről exportáló átette a tevékenységét vámszabadterületre.)

A vizsgált időszakon belül jelentős minőségi *szerkezetváltás* zajlott le a magyar exportban. Míg a kilencvenes évek első felében a kivitelt a gabona, az élelmiszeripari termékek és a bérmunka határozta meg, 1996-tól a korábbi működőtőkebefektetések beérése következtében döntően a gépipari termékek dinamizálják a külföldi értékesítéseket. Ugyanakkor csökkent az alacsony feldolgozottságú nyersanyagok és energiahordozók részesedése, az élelmiszer-kivitel pedig stagnált. A lezajlott termékszerkezeti változások illeszkedtek a világgazdaságban tapasztalható tendenciákhoz.

Míg a *bérmunka* 1996-ig jelentősen befolyásolta a magyar export alakulását, ezt követően csökkent a szerepe és a gazdaságossága is romlott. A bérmunkázók egy része fokozatosan továbblépett egy magasabb kooperációs együttműködés irányába. Jelentősen *megváltozott exportunk relációs szerkezete* is. A fejlett országok részaránya 10 százalékponttal emelkedett, a közép- és kelet-európai gazdaságok hányada ugyanakkor körülbelül 4 százalékponttal visszaesett. Az utóbbin belül azonban nőtt a CEFTA országokba irányuló eladások szerepe, ám csökkent az oroszországi értékesítés (az 1998. évi válságtól függetlenül is).

A dinamikus exportbővülés összességében a *kivitel koncentrációjának erősödésével* párhuzamosan valósult meg. A külföldi eladások elsősorban a gépipari termékekre, a vámszabadterületeken működő nagy cégekre, irányát tekintve pedig a fejlett országokra fókuszáltak. (Jelentősen nőtt a német, osztrák, olasz vásárlói kör.)

1998-ban a dinamizáló termékek skálája szélesedett. Ugyanakkor az esztendő az export ütemének fokozatos mérséklődését jelezte. Az ütem lassulását részint az oroszországi válság indokolta, nagyobb részt azonban feltételezhetően arról van szó,

hogy az igen erőteljes, 20 százalékos feletti dinamika a magas bázison „beállóban” van. Beértek a korábbi exportfejlesztő befektetések, amivel lezárult egy ciklus. Éppen akkor, amikor a világgazdaságban keletkezett válsággócok hatására visszahúzódóban vannak a befektetői szándékok és csillapodik a korábbi évekhez képest a külső kereslet.

(Beruházások) A beruházások *dinamikája* a cikluson belül folyamatosan erősödött, 1998-ban éves átlagban 10,2 százalékosat ért el. A stabilizációs csomag - szándéka ellenére - 1995-ben visszavetette az állóeszköz-befektetéseket. A nemzetgazdaság szintjén bekövetkező 5,3 százalékos volumencsökkenés (az előző évi, kiugróan magas 12,3 %-os emelkedést jelző bázishoz képest) elsősorban és döntő mértékben az állami finanszírozási körben történő fejlesztések visszafogásának volt a következménye. Az államháztartás forrásaiból fedezett befektetések aránya egyetlen év alatt 5 százalékponttal zuhant, miközben nőtt a lakossági lakásépítés és a vállalkozások fejlesztése is. A szigorító intézkedések egyáltalán nem vetették vissza a feldolgozóipari beruházásokat, ütemük 1995-ben és 1996-ban is emelkedett. A belső fogyasztáshoz közelebb álló vállalkozói szférában ugyanakkor, úgymint a kereskedelemben, a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás területén átmeneti visszaesés következett be.

A lakossági lakásépítések dinamikája az 1994 végén bejelentett kedvezmények hatására 1995-ben és 1996-ban is fokozódott - noha a lakásépítés számottevően megdrágult. Az ingatlanügyletek, bérbeadás és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás beruházásainak volumene - amelynek zömét a lakásépítés adja - stagnált (1997), illetve csökkent (1998), amikor a lakosság reáljövedelmi helyzete jelentősen javult. (Az utóbbi két évben felépült lakásokról a „Bokros-években” romló jövedelemhelyzetben kellett dönten.)

Négy év alatt a beruházások volumene 19 százalékkal nőtt. A növekedés a közvetlen termelő szférára koncentrált, kivéve a bányászatot, ahol - ismert okokból - visszaestek a fejlesztések (23,6 %-kal). Az agrárágazatban a befektetések 50 százalékos meghaladó bővülése, továbbá a feldolgozóipari beruházások volumenének 70 százalékos növekedése arra utal, hogy a tulajdonviszonyok elrendeződését *gyors helyreállítási periódus* követte. Az infrastruktúra többnyire magánszféra által birtokolt területein is hasonló tendenciával találkozhattunk: 70

százalékkal nőtt négy év alatt a kereskedelem, 37 százalékkal a szálláshelyszolgáltatás, vendéglátás állóeszköz-befektetéseinek a volumene. A villamos energia-, gáz-, hő-, vízellátás beruházásainak mennyisége a vizsgált periódusban (1995-1998 között) nem emelkedett, viszont a ciklus végén, 1998-ban átlagon felüli (17,3 százalékos) növekedést jelzett. Hasonló tendencia mutatható ki a pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai terén, ahol az 1996-1997. évi visszaesés után (a helyreállítási periódus itt korábban zajlott le) a beruházások 50 százalékot megközelítő mértékben bővültek.

A zömében állami finanszírozású infrastruktúra beruházásai közül egyetlen területen sem lehet az átlagosnál gyorsabb ütemű fejlesztésekről beszámolni. A kiemelt fejlesztésű ágazatnak tekintett szállítás, raktározás, posta és távközlés befektetései is csak 11 százalékkal nőttek, jóval a nemzetgazdasági átlag alatt. 1995 és 1998 között visszaesett a beruházott tőke nagysága a túlfejlesztettnek egyébként sem mondható közigazgatásban, társadalombiztosításban (16,6 %-kal), az oktatásban (17,1 %-kal) és az egészségügy, valamint szociális ellátásban (32,2 %-kal).

A vizsgált időszakban kibontakozott beruházáshúzta növekedést *zömében a vállalkozói szféra finanszírozta*. Az államháztartásból történő fejlesztések aránya 1995-ben és 1996-ban is csökkent, és csak 1997-ben jelzett növekedést. Köszönhetően feltételezhetően annak, hogy a stabilizációs csomag átmenetileg az állami befektetési kereteket is „fagyasztotta”. 1998-ra az állami beruházások növekedési üteme újból elmaradt a nemzetgazdaság átlagától. A trendváltást érzékelteti, hogy míg 1997-ben az 50 főnél többet foglalkoztató vállalkozói körben a beruházások 7 százalékkal bővültek, a költségvetési szervek fejlesztései viszont 35 százalékkal, 1998-ban az utóbbiak már csak 5 százalékos növekedést tudtak felmutatni, miközben a közepes és annál nagyobb vállalkozók körében az állóeszköz-fejlesztés üteme megközelítette a 20 százalékot. Az 1998. évi beruházási konjunktúra-erősödést a cégbefektetések váltották ki, amiből arra is következtethetünk, hogy az elmúlt évben 28 százalékkal kevesebb lakás épült, mint 1997-ben.

A beruházások műszaki összetétel-változásának elemzése is megerősíti eddigi megállapításainkat.

táblázat

Beruházások volumenindexei anyagi-műszaki összetétel alapján

(előző év = 100 %)

Anyagi – műszaki összetétel	1995	1996	1997	1998	1998/1994
Építés	92,9	104,5	106,3	102,1	105,3
Gép	98,2	105,7	111,3	121,7	140,6
- belföldi	106,3	110,9	116,0	132,2	180,4
- import	92,4	102,0	107,9	113,4	115,3
Egyéb	90,2	106,6	110,4	107,4	114,0
Összesen	94,7	105,2	108,5	110,2	119,1

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

A táblázatból látható, hogy a stabilizáció évében a belföldi előállítású gépek üzembe helyezése nőtt, s a megdráguló importgép-befektetések is csak átmenetileg estek vissza. A belföldi forrásokból származó gépberuházások aránya öt év alatt 5 százalékponttal nőtt, s 1998-ban elérte a 47 százalékot. A vizsgált időszakon belül változott az építési és gépberuházások aránya is, az utóbbi javára. Az időszak egészét végigkísérő dinamikakülönbség (a gépberuházások javára) arra utal, hogy 1995-98 között a beruházások úgy járultak hozzá a növekedéshez, a konjunktúra élénkítéséhez, hogy közben *a korszerűsödés is felgyorsult*. Erre utal a beruházási növekmények vállalati szférára koncentráltsága s ezen belül is az ágazati növekmények dinamikája.

A beruházások 1998 éven belüli, negyedéves bontásban történő vizsgálata is azt engedni sejteni, hogy az elmúlt esztendő az erősödő konjunktúra lezárásának éve volt. A beruházások dinamikája - az előző év azonos negyedével összevetve - a harmadik negyedévig fokozódott (rendre: 7,0 12,7, 18,1 %), az *utolsó negyedben* azonban *a növekedési ütem visszaesett* (8,2 %) - annak ellenére, hogy az 1997. negyedik negyedévi bázis alacsony volt. Igaz, 1997 utolsó negyedében is mérséklődött a dinamika, de az akkor a magas, előző évi bázisnak volt a következménye. Az előző negyedévhez képest 1997 végén a befektetések üteme emelkedett. 1998 utolsó hónapjaiban viszont 5,4 százalékos csökkenés mutatkozott a harmadik negyedévhez képest; ehhez hasonlóra utoljára a stabilizációs csomag kiváltotta visszaesés idején (1995 harmadik negyedév) volt példa.

1998 végén a beruházások konjunktúrahűlése annak ellenére következett be, hogy a körökben nagy súlyt képviselő szállítási ágazat befektetéseinek dinamikája erősödött,

a szintén jelentős súlyt mutató lakáságazaton belüli visszaesés pedig 7 százalékponttal mérséklődött. Figyelemreméltó, hogy a beruházási dinamika azokban az ágazatokban csökkent, ahol az év egészében az átlagosnál gyorsabb volt a fejlesztésbővülés (feldolgozóiparban, villamos energia-, gáz-, hő- és vízellátás, építőipar, kereskedelem, pénzügyi tevékenység, egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatások). Ezeken a területeken a cégfinanszírozású befektetések vannak túlsúlyban. Az előzetes adatok arra utalnak, mintha a termelői-vállalkozói szektorban 1998. végére lecsengett volna az a periódus, amely az előző rendszerből örökül hagyott termelőbázis korszerűsítéséből, megújításából következett.

(A háztartások jövedelmeinek és fogyasztásának alakulása) Az 1995-98 közötti években a *nettó nominális keresetek majdnem megduplázódtak*. Az egy főre jutó bruttó átlagkeresetek dinamikája 1994-96-ban követte az infláció alakulását. A stabilizációs években elszenvedett jövedelem-kiesés kompenzálására 1997-től erőssé vált az érdekeltség a javuló jövedelemtermelési feltételek mellett. A tényleges béremelkedés mértéke 1997-ben és 1998-ban is meghaladta az ÉT megállapodásokban foglaltakat. Az utóbbi két évben bekövetkezett reálbérnövekedés ellenére a vizsgált időszakon belül az egy főre jutó nettó reálkeresetek 10 százalékkal csökkentek.

táblázat

Egy főre jutó átlagkeresetek alakulása
(előző év = 100 %)

Év	Bruttó átlagkereset	Nettó átlagkereset	Fogyasztói árindex	Nettó reálátlagkereset
1994	124,7	127,1	118,8	107,0
1995	116,8	112,6	128,2	87,8
1996	120,4	116,9	123,6	94,6
1997	122,3	124,1	118,3	104,9
1998	118,3	118,4	114,3	103,6

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

Ágazatilag tekintve 1995-98 között a legkedvezőbb volt a béralakulás az ingatlanügyletek, bérbeadás területén (110,3 %-os), a szállítás, raktározás, posta, távközlés ágazatban (102,2 %-os) s csak ezután következett az időszakban kiemelkedő teljesítményt nyújtó gépipari béremelkedés (104,2 %-os). Az állami

finanszírozású munkahelyeken lényegesen kisebb keresetnövekedés volt elérhető. Így az oktatásban (73,6 %-os), az egészségügyi, szociális ellátásban (75,5 %-os) és az egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatások körében (79,7 %-os). Az adatok alapján úgy tűnik, hogy legkevesbé a szálláshely-szolgáltatásban és a vendéglátásban volt lehetőség a nominális nettó keresetek növelésére (66,3 %-os), ám ezen ágazatokon belül közismerten sok borraavalós szakma található.

Az eltérő dinamikák ellenére 1995-96 között nem változott a legmagasabb és a legalacsonyabb nettó keresetekkel rendelkező ágazatok listája. A legnagyobb fizetések a pénzügyi szektorban voltak elérhetőek, a legalacsonyabbak pedig a textil-, ruházati és bőriparban. A két ágazat *bérkülönbsége folyamatosan emelkedett* (1995-ben még csak 2,24-szerese volt a pénzügyi tevékenység területén realizálható nettó kereset a textiliparénak, 1998-ban már 2,72-szerese).

táblázat

Egy főre jutó nettó átlagkereset egyes nemzetgazdasági ágazatokban

Év	A három legmagasabb átlagkeresetű ágazat			A három legalacsonyabb átlagkeresetű ágazat		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.
1995	pénzügyi tevékenység 41.659.-Ft	vegyipar 33.733.-Ft	villamos-energia-, gáz-, hő-, vízellátás 31.924.-Ft	Textil, ruházati, bőrtermék 18.592.-Ft	Szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás 20.829.-Ft	Mezőgazdaság 21.338.-Ft
1996	pénzügyi tevékenység 49.177.-Ft	vegyipar 39.857.-Ft	villamos-energia-, gáz-, hő-, vízellátás 37.879.-Ft	Textil, ruházati, bőrtermék 21.893.-Ft	Mezőgazdaság 24.480.-Ft	Szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás 24.978.-Ft
1997	pénzügyi tevékenység 68.555.-Ft	vegyipar 52.067.-Ft	bányászat 48.806.-Ft	Textil, ruházati, bőrtermék 26.916.-Ft	Szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás 29.182.-Ft	Mezőgazdaság 30.085.-Ft
1998	pénzügyi	vegyipar	villamos-	Textil,	Szálláshely-	Mezőgaz-

	tevékenység		energia-, gáz-, hő-, vízellátás	ruházati, bőrtermék	szolgáltatás és vendéglátás	daság
	85.052.-Ft	60.568.-Ft	57.178.-Ft	31.249.-Ft	33.417.-Ft	35.031.-Ft

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

Az átlagkeresetek nagyságát és alakulását a földrajzi elhelyezkedés is befolyásolja, pontosabban az adott régió munkaerő-piaci helyzete. Azokon a területeken, ahol magasabb a munkanélküliség, alacsonyabbak a bérek. A legmagasabb fajlagos bérköltség a Budapestet is magában foglaló közép-magyarországi régióban volt kimutatható, a legalacsonyabb az észak-magyarországi körzetekben. Tekintettel a régiók eltérő növekedési dinamikájára és a munkaerő-kínálat alacsony mobilitási fokára, a gazdaság élénkülése nem járt a regionális kereseti különbségek mérséklésével.

A szellemi foglalkozásúak keresetemelkedése 1995-98 között meghaladta a fizikai foglalkozásúakét, az átlagbér-különbségek így tovább nőttek. Történt ez annak ellenére, hogy a stabilizáció éveiben a fizikai foglalkozásúak nettó keresetemelkedése 3 százalékponttal magasabb volt a szellemi foglalkozásúakénál - az államháztartásból finanszírozottak béremelésének erőteljes korlátozása következtében (az oktatásban, egészségügyben például a nettó keresetek 1995-ben nominálisan 6-8 %-kal emelkedtek).

Az állami vállalkozásoknál dolgozók és az államháztartásból finanszírozottak körében a béralakulás még jobban kötődik az előző rendszer gyakorlatához: a bérdifferenciák kisebbek a fizikai és szellemi foglalkozásúak között. A magánszférában viszont általános tendenciává vált, hogy a kvalifikált dolgozót jobban megfizetik, ugyanakkor itt van mód a minimálbéren való foglalkoztatás széleskörű alkalmazására, illetve a feketemunka igénybevételére.

A stabilizációs politika sikeréhez hozzátartozott a belföldi fogyasztás visszafogása, illetve az a jövedelempolitika, amely a reálbérek alacsonyan tartásával elősegíti a profithányad növekedését, s ezáltal javítja a kínálati oldal alkalmazkodóképességét. (A cégeknél realizálható profitot növelte a társasági adó jelentős, 18 %-ra való lecsökkentése, a tényleges adóterhelés – a kedvezmények miatt – ennél is kisebb lett, kb. 12-14 %-os.) A lakosságon belüli *jövedelemújraelosztás-változás*

érzékeltetésére csak részlegesen állnak rendelkezésünkre adatok. (A KSH 1998. évi utolsó adatközlése is csak 1996-ig bezárólag nyújt információt.)

táblázat

A háztartások jövedelmének alakulása
((volumenindexek, előző év = 100 %))

Megnevezés	1994	1995	1996
Bérek, keresetek	97,5	89,0	98,6
Pénzbeli társadalmi juttatások	97,7	86,1	88,2
Egyéb kapott transzferek	110,9	107,1	73,2
Működési eredmény	106,0	106,0	102,6
Vegyes jövedelem	105,4	105,8	105,0
Tulajdonosi jövedelem	113,8	109,1	125,8
Rendelkezésre álló jövedelem	103,0	94,6	99,6
Természetbeni társadalmi juttatás	99,6	96,6	100,0
Összes jövedelem	102,3	95,0	99,6

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

A táblázatból látható, hogy a munkából és a tőkéből szerezhető reáljövedelmek átrendeződése már a stabilizációs politikát megelőzően megindult. 1994-ben a lakosság rendelkezésre álló jövedelme - aminek a zömét elfogyasztják - emelkedett, s csak a stabilizáció éve alatt esett 6 százalékkal. Lényegében ez tette lehetővé a fogyasztás és felhalmozás kívánt arányváltozását az emelkedő GDP mellett.

Míg 1995-96-ban a reálbérek 12 százalékkal csökkentek, valamennyi, tulajdonhoz kapcsolódó jövedelemkategóriában érzékelhető mértékű reáltöbbletek keletkeztek (9-37 százalékos növekményekig). Figyelemreméltó, hogy a transzfer-kifizetések lényegesen jobban estek, mint a bérek és a bérhez kapcsolódó egyéb kereseti elemek. Minthogy a társadalmi juttatások és egyéb transzferek forrása az államháztartás - és részben a bérek is ezen keresztül jutnak el a munkavállalókhöz -, az adatok alátámasztják azt az MNB-ben készült becslést, miszerint a nemzetgazdasági szektorok GDP-n belüli részesedése a stabilizáció ideje alatt mindenekelőtt az államháztartás rovására és a vállalkozók javára zajlott le. A stabilizációs gazdaságpolitika ebben a jövedelemátrendezésben látta a fenntartható növekedés reálgazdasági alapjainak megerősítését (a versenyképesség, a

vállalkozói felhalmozó-képesség növelését, a cégek exportorientációjának fokozását), ilyen értelemben a bekövetkezett változás a siker letéteményezője volt.

A szélesedő körben javuló jövedelemhelyzet, továbbá a tartós fogyasztási cikkek relatív olcsóbbodása (drágulásuk lényegesen elmaradt ezekben az években az általános áremelkedéstől) a fogyasztás erősödését eredményezte. A *háztartások fogyasztása* 1997 második felében kezdett el emelkedni. Üteme 1998 első negyedévében még csak 1,5 százalékot jelzett, a második negyedévben azonban már 4,3 százalékot. A harmadik negyedév – az 1997. évi magas bázis miatt – némi dinamikacsökkenést mutatott (4,1 %), de az utolsó negyedév fogyasztás-növekedése elérte a KSH publikációja szerinti GDP emelkedés ütemét (5,1%).

2.2. Kínálati tényezők

(Ipar, építőipar) Az ipar és az építőipar 1995-98 közötti teljesítményét részint a gazdasági reformok és a gazdasági rendszerváltás révén megváltozott jelentős szerkezeti változások, részint a külső és a belső konjunktúra alakulása határozta meg. 1998-ra az ipari és az építőipari cégek zömében - *a tulajdonosi szerkezet átalakulásának köszönhetően* - lezajlott humánpolitikai, tőkebefektetési, szervezeti, piaci orientációváltozások eredményeképpen a konjunkturális kihívásokhoz rugalmasabban alkalmazkodni képes vállalkozások jöttek létre.

Az 1995. évi megszorító intézkedések az ipar belföldi értékesítését vetették vissza, ennek volumene 1997-ig évről évre csökkent, csak 1998-ban jelzett növekedést. Ugyanakkor az export a vizsgált időszak egészében rendkívül dinamikusán bővült, mennyisége négy év alatt két és félszeresére emelkedett; 1998 végén a kivitel az ipari eladások 45 százalékát tette ki (1994-ben még csak a 25%-át).

Az ipar bruttó kibocsájtása, amely 1997-98-ban 25 százalékkal emelkedett, nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedőnek tekinthető. A növekedés húzóágazata elsődlegesen a gépipar volt, amely a kilencvenes évtizedben jelentős átalakuláson esett át, modernizálódott. Az ipar nagyfokú koncentrációja és a konjunktúra differenciáltsága – ágazat, vállalati méret, régió, értékesítési irány szerint – továbbra is fennmaradt, amiben meghatározó szerepe van a *nagy külföldi cégek tőkebefektetéseinek*. Az általuk épített dinamizáló „szigetek” nélkül nehezen lenne elképzelhető az ország felzárkózása Európa centrumgazdaságaihoz. Ugyanakkor

ennek az az ára, hogy nő a függőségünk a világpiactól és a külföldi tulajdonosok stratégiai döntéseitől.

Míg az iparban a stabilizációs gazdaságpolitika keresletkorlátozó hatása csak a termelés dinamikáját törte meg, az *építőiparban* 1995-ben recessziót váltott ki annak ellenére, hogy a lakásépítések ebben az esztendőben fellendültek. A visszaesés azonban nem bizonyult tartósnak, elsősorban a multinacionális cégek befektetéseinek köszönhetően 1996-ban már nőtt az ágazat teljes termelése. A ciklus második felében a fellendülés 22 százalékos teljesítményemelkedést hozott, noha az épített lakások száma 1997-ben, de még inkább 1998-ban csökkent. A lakásépítéseknek a ciklus egészében anticiklikus hatása volt.

Az ipari és építőipari termelés 1998. éven belüli alakulása is a konjunktúra *dinamikájának mérséklődését* jelzi az év második felében. Az ipari termelés növekedése szeptember végéig minden negyedévben meghaladta az előző időszakét, az utolsó három hónapban azonban 100 százalék alá került a kibocsátás indexe. Az építőiparban ugyanez már a második negyedév után jelentkezett, az utolsó három hónap teljesítménye pedig több mint 30 százalékkal zuhant. Összehasonlításként: a fellendülési periódusban, 1997 utolsó negyedévében az építőipar termelése 12,2 százalékkal emelkedett a megelőző három hónaphoz képest. Míg az év egészében az ipari termelés 12,6 százalékkal nőtt, az utolsó negyedévben csak 9,7 százalékkal. Az építőiparban még nagyobb volt a különbség: az évi 13 százalékos dinamikával szemben az esztendő utolsó három hónapjában már csak 8,4 százalékos mutatkozott.

(Agrárágazat) Az elmúlt négy évben, különösen pedig 1996-tól megfigyelhető volt a mezőgazdaság új és átalakult szereplőkörének *részleges stabilizálódása*. A privatizált, a külföldi befektetők aktív részvételével jó részt újra feltőkésített élelmiszeripar legtöbb szakágazata piacokat talált, új beruházásokba kezdett és mezőgazdasági termelést terelő hatása is érezhetővé vált. Ugyanakkor a mezőgazdaság számottevő része továbbra sem volt képes alkalmazkodni az új piaci igényekhez és lehetőségekhez. Ez fékezte az élelmiszeripar fejlődését, konzerválta a megszervezettségeket.

A mezőgazdasági termékek bruttó termelése több éves visszaesést követően 1994-től emelkedett újra. Az 1994 és 1996 közötti növekedést 1997-ben és 1998-ban enyhe csökkenés követte. A vizsgált időszak egészében mindössze 3,8 százalékkal

bővült a mezőgazdasági cikkek bruttó termelése. A termelés szintje 1998-ban az 1990. évinek kb. a három-negyedét tette ki. Az ágazat az iparral, építőiparral összevetve *lényegesen lassabban* haladja meg kilencvenes évek első felének mély recesszióját. (Holott az ipari visszaesés nagyobb volt, mint a mezőgazdasági.) Az 1995-98 közötti ciklusban pedig a többi termelőágazattal ellentétes dinamikát jelzett; láthatóan nem tudott bekapcsolódni az 1997-98. évi fellendülésbe sem. Ennek okát alapvetően a rendezetlen, illetve lassan rendeződő tulajdonviszonyokban, a tőkeszegénységben, illetve a bizonytalan termelési feltételek miatt is alacsonyabb befektetésekben látjuk. Az agrárium közel sem kapott olyan tőkeinjekciót, mint az ipar a külföldi tőke beáramlásától.

A termelés szűkülését *csak részben kísérte minőségi szerkezetváltás*. A gabonatermelés színvonala nem lett jobb, a kiesett ültetvények pótlása és megújítása csak részben történt meg, a sertéstartás ciklikussága nem szűnt meg, viszont a tejtermelés színvonala sokat javult, a baromfitartásban a versenyképesebb nagytestű állatok részesedése növekedett.

A *birtokszerkezet átalakulása* folytatódott, csökkent az amerikai méretű gazdaságok földhasználatának aránya, de koncentrációs folyamat zajlik a kisparaszti birtokok között is. A nagyobb agrárvállalatok és gazdasági társaságok által használt földek részesedése az 1994. évi 33-ról 1998-ra 26 százalékra mérséklődött, a szövetkezeti földterületek esetében pedig 29-ről és 20 százalékra csökkent. Eközben az egyéni gazdálkodók által használt föld 22-ről mintegy 50 százalékra nőtt, ám közel 70 százalékukat is nagyméretű, 100 hektár fölötti gazdálkodók használják. Így a földbérlet továbbra is meghatározó jelentőségű.

1994-1998 között az *élelmiszeripar* bruttó termelése kevesebb mint 2 százalékkal növekedett. Az 1994. és 1995. évi termelésbővülést 1996-ban és 1997-ben csökkenés követte, majd 1998-ban újra szerény mértékű növekedés. Az élelmiszeripar megtorpanását előbb hazai, majd külpiazi korlátok indokolták, illetve mindvégig a mezőgazdasági együttműködés akadozása magyarázta. Ugyanakkor ezekben az években - nem kis részben a külföldi befektetők tevékenysége nyomán és az élelmiszer-kereskedelem nyomására - gyökeres szerkezetváltás következett be a különféle szakágazatokban; sokat javult a termékminőség, a csomagolás és a marketing.

A mezőgazdaságban a pozitív minták terjedését 1994 és 1998 között mindvégig akadályozták a jogrendszerben (például a földtörvényben és a tulajdon-nyilvántartási rendszerben, a szövetkezeti törvényben) lévő ellentmondásos elemek, illetve az agrárintézmény- és információs rendszer fejletlensége valamint lassú kiépülése. Az állam nem tudta támogatásaival szalonképessé tenni beavatkozási rendszerét az együttműködési rend normáinak és formáinak kikövetelésére, illetve terjesztésére. 1998 végén sem tűnt ezért másként a helyzet, minthogy az élelmiszer-gazdaságban elért eredmények stabilizálása és kiterjesztése, az említett feladatok maradéktalan megoldása csak hosszabb távon lehetséges.

(Kiskereskedelem és vendéglátás) Az 1995-98 közötti évek *nagy vesztese* volt a kiskereskedelem és vendéglátás ágazata. Az 1998. évi forgalom mennyisége nem érte el az 1994. évi színvonalát (93,7 %). A Bokros-csomagot követő rendkívüli visszaesés (1995-96-ban 13 %-os) után a vendéglátás már 1997-ben növekedést jelzett (6,8 %), a kiskereskedelmi eladások azonban csak 1997 harmadik negyedévéétől jeleztek emelkedést. A vizsgált periódus egészét tekintve megállapítható, hogy a kiskereskedelmi forgalom visszaesésével szemben (7 %) a vendéglátás árbevétele - változatlan áron számolva - nőtt (11 %). Az eltérő dinamikák okát részben abban kell keresnünk, hogy a vendéglátást a rezidensek keresletén kívül a turistaforgalom jobban érinti, mint a kiskereskedelmet. (A piacokat felkereső bevásárló turizmus nem szerepel a kiskereskedelmi forgalom adataiban.) Részben pedig abban, hogy a vendéglátás a jobb jövedelmi helyzetben lévők számára egyre szélesedő körben elégített ki szükségleteket.

A KSH 1998 januárjától - az EU előírásaihoz alkalmazkodva - új kategóriákat képez a kiskereskedelmi forgalomba kerülő csoportok körében. Így nincs mód arra, hogy jelentést adjunk az egyes árucsoportok forgalmának több évre visszatekintő dinamikájáról. Ennek hiányában csak az 1998. évi forgalom főbb jellegzetességeit tudjuk jelezni. Feltűnő mértékben, 76 százalékkal nőttek ebben az esztendőben a gépjármű- és gépjárműalkatrész eladások. A volumenadatok tekintetében a második helyen áll a bútort és a műszaki cikkek értékesítése, amely az előbbiekkal együtt a korábbról elhalasztott kereslet pótlására utal, akárcsak az iparcikk jellegű vegyes kiskereskedelem 6 százalékos bővülése. Az élelmiszer- és élelmiszer-jellegű vegyes kereskedelem forgalmának éves növekménye 4 százalékot tett ki.

1998-ban a kiskereskedelem és vendéglátás *forgalmának dinamikája negyedévről negyedévre erősödött.* (Az előző év azonos időszakához mérve: első negyedév = 100 %, második negyedév = 106,8%, harmadik negyedév = 109,2%, negyedik negyedév = 113,4%.) Ellentétben az ipari, építőipari termelésnél és a beruházásoknál tapasztaltakkal a forgalom volumene az utolsó negyedévben is emelkedett az előző hónapokhoz viszonyítva.

(Szolgáltatások) A szolgáltatások nemzetgazdasági ágazata képviseli a GDP-n belül a legnagyobb hányadot, annak több mint 50 százalékát teszi ki. Folyóáron számított részesedésük az 1994. évi 56,4 százalékról 1997-re 54,2 százalékra csökkent, mindenekelőtt a társadalmi szolgáltatások visszaesése következtében. A szolgáltatásokon belül az *anyag jellegű, produktív szolgáltatások* az összes szolgáltatásnak kb. a 70 százalékát adják, ezek részaránya a vizsgált időszakon belül *bővült.*

1995-98 között a terciér szektorban megtermelt GDP növekedési üteme elmaradt az ipar, építőipar, agrárgazdaság, azaz a termelőszféra növekedésétől, és nem érte el a négy év alatt bekövetkezett 13 százalékos GDP dinamikát sem. Az élénkülés 1997-ben ezeken a területeken is megkezdődött, és becsülhetően 1998-ban is folytatódott. Fordulatot jelentett az 1997-es esztendő a közúti jármű, közszükségleti cikkek javítása, karbantartása, a kereskedelem, a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás ágazatokban, ahol az előző évek visszaesése/stagnálása váltott át 5-8 százalék közötti emelkedésbe. Az említett tevékenységi körökben a GDP növekedési üteme 1998-ban is meghaladta az 5 százalékot.

A produktív szolgáltatásokon belül *kiemelkedően* magas hozzáadott értéktermelést jelzett a *szállítás, raktározás, posta és távközlés* ágazat. Az 1997. évi GDP-nek (folyó áron számítva) itt állították elő a 9 százalékát, nemzetgazdaságban betöltött súlya tehát meghaladja az építőiparét, az agrárgazdaságét, és az energiaellátását is. Teljesítménye a stabilizáció éveiben sem csökkent, 1997 végéig 26 százalékos GDP többletet mutatott 1994-hez képest, ami csak 1 százalékponttal maradt el a feldolgozóipar GDP termelésének dinamikájától, amely a kínálati oldal legmagasabb ütemének bizonyult. 1998-ban további 7,5 százalékos növekedés következett be ezen a területen.

A kiugró teljesítmény mindenekelőtt a posta és távközlés szakágazatnak volt köszönhető. A fuvarpiac 1997 utolsó negyedévében kezdett élénkülni. Az elmúlt

esztendő ennek a folytatódását jelentette. Éves átlagban 20 százalékkal több árut szállítottak, az árutonna-kilométer 10 százalékkal nőtt. A személyszállításban ennél jóval szerényebb eredmények mutatkoztak (2-3 %-os növekedés). A negyedéves adatok szerint az ágazat GDP termelése az év utolsó hónapjaiban – alkalmazkodva az export, az ipar, a beruházások, az építőipar dinamikájának lassulásához – mérséklődött.

A társadalmi szolgáltatások hozzájárulása a GDP termeléséhez a vizsgált időszak egészében jóval elmaradt az átlagostól. 1995-97 között csak a közigazgatás, társadalombiztosítás hozzáadott értéktermelése bővült 4 százalékkal, az oktatás, egészségügy, szociális ellátás 1,3-1,8 százalékos többletet tudott felmutatni három év alatt összesen. Ugyanezen idő alatt az egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatások GDP-je 30 százalékkal csökkent.

3. Az egyensúly alakulása

Az elmúlt négy év alatt a magyar gazdaság egyensúlyi helyzete *jelentős mértékben javult*. Ez mindenekeelőtt az 1995-96. évi stabilizációs gazdaságpolitikának, továbbá a számottevő külföldi működőtőke-beáramlásnak és a – főként a „nagyprivatizációknak” köszönhetően megemelkedett – privatizációs bevételek adósságtörlesztő hatásának volt a következménye. A bel- és külgazdaság egyensúlymutatói az 1995. márciusi csomag után évről évre határozottan kedvezőbbek lettek, ám ez a tendencia 1998-ban nem folytatódott. 1998-ban egyszerre fulladtak ki a megelőző évek sikereit megalapozó tényezők: fellazult a jövedelem- és fiskális politika, a külső konjunktúra lanyhult az év vége felé haladva, csökkent a folyó fizetési mérleg deficitjét ellensúlyozó, nem adóssággeneráló nettó tőkebeáramlás, és a privatizációs kínálat elfogyása/befagyasztása nyomán kiesett az egyensúlyromlás egzozogén feltartóztató tényezője.

(Külső egyensúlyi helyzet) A vizsgált időszak *fordulatot hozott* a külső adósságproblémával két évtizede küszködő magyar gazdaságban. Az adósságszolgálati mutatók, beleértve a kamatszolgálatot is, az 1998. évi tendenciaváltás ellenére is kedvezőbbek, mint az évtized elején vagy az előző ciklus végén (1994) voltak. A konvertibilis nettó adósság a GDP 48,2 százalékát tette ki 1990-ben, 1994-ben 45,4 százalékát, 1998-ban viszont csak – becsülhetően a 27 százalékát. A nettó kamatfizetési kötelezettség 1990-ben a konvertibilis export és szolgáltatásnyújtás 16,7 százalékát kötötte le (1994-ben 12 %-át), ez a hányad 1996-

ban 6,1 százalékra, 1997-ben pedig 3,9 százalékra esett vissza. Vélhetően az 1998. évi érték is az utóbbi körül alakult.

A külső egyensúlyalakulás főbb mutatói

táblázat

Megnevezés	1995	1996	1997	1998
Külkereskedelmi mérleg hiánya (millió dollár)*	2.599,3	2.440,0	2.134,1	2.701,1
Importtöbblet a folyó fizetési mérlegben (millió dollár)	2.442,0	2.645,0	1.734,0	2.121,0
A folyó fizetési mérleg deficitje a GDP százalékában	5,6	3,7	2,2	4,9**
Nettó külföldi adósság (tulajdonosi hitelekkel) a GDP százalékában	36,6	31,6	24,7	26,8**
A magyarországi portfólió és egyéb befektetésekből fakadó nettó külföldi tartozás (millió dollár)	15.432,0	13.807,0	12.207,0	12.426,0
Ebből	69,1	56,1	38,8	36,5
- kormányzat és MNB részesedése (%)				
- hitelintézetek részesedése (%)	12,7	14,2	18,1	18,3
- vállalozási szektor részesedése (%)	18,2	29,7	43,1	45,2

* 1996-tól vámszabadterületekkel együtt

** Becsült adat

Forrás: Magyar Nemzeti Bank és saját számítás

Számottevően *átrendeződött az adósság szerkezete* is. Míg 1995-ben a kormányzat és a jegybank tartozása több mint a kétharmadát adta az ország nettó külföldi tartozásainak, 1998-ban már majdnem csak az egyharmadát. A csökkenő állományokon belül nőtt a bankszektor külső eladósodása, de mindenekelőtt a vállalkozói szféra részesedése. A privatizációs bevételek ugyanis a jegybanknál nyilvántartott adósságállományt mérsékeltek, a cégek viszont – a kedvezőbb kondíciók miatt – előszeretettel vettek fel devizahiteleket bankokon keresztül vagy külföldi tulajdonosaiktól. A külső adósságállományok átstrukturálódása kedvező tendenciát jelez.

A *külkereskedelmi és a folyó fizetési mérleg hiánya* 1994 után 1997-ig minden évben rendre csökkent. 1998-ban azonban emelkedett. Ugyanezt a tendenciát jelzik a külső adósság abszolút és relatív mutatói is. Mindennek ellenére a külgazdasági egyensúlymutatók 1998 egészét tekintve nem jeleztek szignifikáns, aggodalomra okot adó romlást. A külkereskedelmi mérleg hiánya 600 millió dollárral nagyobb volt, mint 1997-ben. A 30 százalékot közelítő romlás azonban csak az abszolút adatok alapján mutatható ki. A deficit mértékét az export egészével összevetve 1998-ra lényegében az 1997. évvel megegyező arányt kapunk.

Az 1998. évi importtöbblet 64 százalékát a gépek és gépi berendezések behozatala adta, és az importon belül tovább nőtt ezen árucsoport aránya. A Gazdasági Minisztérium becslése szerint a behozatali többletből 15 százalék kapcsolódott a fogyasztás emelkedéséhez. Mindezek alapján a romló külső egyensúly nem tekinthető aggályosnak, akár „modernizációs deficitként” is értékelhető. Az éves adatok azonban nem fejezik ki az esztendőn belül kirajzolódó tendenciaromlást.

7 . táblázat

Az export és import volumenének növekedési üteme 1998-ban

(előző negyedév = 100 %)

Megnevezés	I. negyedév	II. negyedév	III. negyedév	IV. negyedév	Év összesen
Export	30,0	28,2	17,9	13,8	22,0
Import	28,5	26,4	23,7	23,9	24,0
Különbség	+ 1,5	+ 1,8	- 5,8	-10,2	- 2,0

+ = exportdinamika-többlet

- = importdinamika-többlet

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

Az évi átlagokat tekintve az export mennyiségének növekedési üteme 1994 óta meghaladta az importét. 1998-ban azonban fordulat következett be. Éves szinten nem jelentős, ám a táblázatból jól kivehető az éven belüli törés. Az exportdinamika visszaesését nem követte az importé. Holott az import mintegy 40 százalékban egyértelműen és közvetlenül az exportot szolgálja, következésképpen – a készletnövekedés feltételezése mellett is – csökkennie kellett volna az import ütemének – minden mást változatlanul feltételezve. De nem tekinthetünk minden mást változatlanul.

A gépek és gépi berendezések kiemelkedő importja mellett – amely a korábbi trend folytatása volt – 1996-97-hez képest 1998-ban éves szinten is kétszeresére emelkedett a feldolgozott termékek behozatala. Ezek 60-70 százalékát – becsülhetően – fogyasztási cikkek adják. Az MNB a Gazdasági Minisztérium számításainál 8-10 százalékponttal magasabbra teszi az importnövekményben a fogyasztási cikkek részesedését és annak idősoros emelkedését mutatja ki. Az import többletében egyre magasabb volt a fogyasztáshoz kapcsolható termékek aránya.

Bár a behozatal, az import kifizetése, készletezése, belföldi eladása időben egymást követően zajlik, a hatások a makrogazdasági mutatókban késleltetetten jelennek meg, az egymással összefüggő tendenciák 1998 néhány aggregált adatában is kimutathatók voltak. Az év utolsó negyedében visszaesett az exporthúzó ipari dinamika, mérséklődött az importanyagokat is felhasználó építőiparé, csökkent a beruházások növekedése, meglódtak viszont a kiskereskedelem eladásai és emelkedett a lakossági fogyasztás üteme.

A folyó fizetési mérleg kereskedelmi mérlegtételeinél szeptemberig nem mutatkozott nagyobb deficit az előző évinél. A folyó fizetési mérleg 1,3 milliárd dolláros deficittöbbletéből (1997-hez képest) csak 387 millió dollárt indokolt a behozatali többletek növekedése, ami önmagában nézve nem ad okot aggodalomra. A nem adóssághoz kapcsolódó jövedelemkivonás megduplázódása, illetve az egyéb szolgáltatások egyenlegromlása (ami mögött feltételezhetően zömében szintén profitkivitel húzódik meg) nem 1998 újdonsága – csak abszolút összegeik nőttek meg jelentősen.

A növekedési tényezők második felében belüli átrendeződéséből következő *külső egyensúlyromlás tendenciája* érdemel gazdaságpolitikai figyelmet, különös tekintettel a következőkre.

- A magyar gazdaság eddig a globalizáció kedvezményezettje volt, a profitkivonás viszont nem tartóztatható fel. Folyó fizetési mérleget rontó hatásával tartósan is számolnunk kell.

- A folyó fizetési mérleg deficitje megközelítette a GDP 5 százalékát, ami hosszabb távon nem fenntartható.

- 1998-ban módosult a fizetési mérleg deficitjének finanszírozási struktúrája. A közvetlen tőkebefektetések egyenlege a hiányt csak 63 százalékban fedezte, a fennmaradó részt a külföldiek birtokában lévő államkötvények 700 millió dolláros bővülése ellentételezte.

(Az államháztartás egyensúlyi pozíciói) A stabilizációs gazdaságpolitika eredményeként a vizsgált időszakon belül jelentősen *javult az államháztartáson keresztül kifejezhető belgazdasági egyensúly.*

táblázat

Az államháztartás egyenlegeinek és adósságának alakulása a GDP százalékában

Megnevezés	1994	1995	1996	1997	1998
Központi költségvetés GFS egyenlege	- 5,9	-2,9	1,2	-2,1	-3,3
TB költségvetés GFS egyenlege	-0,8	-0,8	-1,1	-0,6	-0,7
Helyi önkormányzatok GFS egyenlege	- 1,4	-0,2	-0,2	0,1	0
Elkülönült alapok GFS egyenlege	0	-0,2	-0,1	0,1	0
Államháztartás GFS egyenlege (privatizációs bevételekkel együtt)	-8,1	-4,2	0	-1,8	-4,2
Operacionális egyenleg	-5,5	-2,1	0,6	-0,4	-1,7
Államháztartás teljes	-8,7	-6,8	-3,1	-4,8	-4,7

hiánya					
Államadósság					

Forrás: Pénzügyminisztérium, Magyar Nemzeti Bank, Államadósság-kezelő Központ

Az államháztartás privatizációs bevételek nélküli hiányának alakulásán keresztül figyelemmel kísérhető egyrészt a stabilizációs politika sikere - hiszen 1996-ra az 1994. évi deficitnek kb. egyharmadára sikerült leszorítani a hiányt, mindenekelőtt a központi költségvetésben felmutatott korrekcióknak köszönhetően -, másrészt a költségvetési politika fellazulása a választásokra készülve, illetve a választások évében. A lazítás csak azért nem járt nagyobb egyensúlyromlással, mert a 1997-98-ban a GDP a vártnál nagyobb ütemben emelkedett. A vizsgált időszak *első két évének restriktív* költségvetési politikája, illetve az *utóbbi két év* költségvetésének *expanzív* jellege kiolvasható az operacionális egyenleg fordulataiból.

A privatizációs bevételek államháztartásba való integrálásának, integrálhatóságának változása követhető nyomon a teljes hiány és a GFS egyenleg szerinti különbség alapján. A privatizációs bevételek különösen 1996-ban járultak hozzá a deficit csökkenéséhez, ezt követően itt is tettenérhető a kedvezőtlen fordulat. Ez a fordulat tükröződött a helyi önkormányzatok költségvetéseinek 1998. évi egyenlegromlásában is.

Az államháztartás *bruttó adóssága* a GDP százalékában a stabilizációs intézkedések évében még alig mérséklődött, 1996-ban azonban már jelentősen csökkent. 1998-ban azonban a gyorsuló GDP, az elsődleges egyenleg aktívuma és a visszaeső kamatkidadások ellenére is számottevően mérséklődött az adósságcsökkenés üteme. Ennek háttérében a folyó évi deficittek tekintetében jelzett változásokon kívül a privatizációs bevételek államadósság-csökkentő szerepének növekedése majd csökkenése, illetve kiesése áll.

1998-ban az államháztartás teljes hiánya a GDP-hez viszonyítva – a decemberben bejelentett rendkívüli (Postabank, MFB konszolidációja, gázközmű-vagyon ellentételezése) kiadásoktól eltekintve, amelyek valójában nem a folyó költségvetést terhelik – lényegében nem változott 1997-hez képest. Ez közvetlenül annak volt köszönhető, hogy az elsődleges egyenleg aktívumának csökkenését a kamategyenleg javulása kompenzálta. A privatizációs bevételekkel együtt számított GFS egyenleg azonban visszaállt az 1995. évi szintre.

Az 1998. évi költségvetési politika eredményeinek értékelésénél szólni kell néhány szerkezeti változásról is.

- Az államháztartás GDP-hez viszonyított különféle adatainak javulásában közelről sem az államháztartási reformfolyamatok tartós, szerkezeti változást kiváltó eredményei jelentek meg, hanem mindenekelőtt a vártnál gyorsabban növekvő jövedelemtermelés mennyiségi hatása csapódott le.

- Az államháztartás kiadásai a stabilizációs csomagot követően 1998-ban emelkedtek a GDP-hez viszonyítva. Az állami kiadások tehát „utánanyúltak” a bevételi többleteknek; a növekedés gyorsulását nem a hiány csökkentésére vagy a tartalékok képzésére használta föl a gazdaságpolitika, hanem – feltételezhetően szoros összefüggésben a politikai ciklussal – a többletbevételt elköltötte. Ezzel a költségvetés nem semlegesítette a privátjövedelmek növekedésének makrogazdasági hatását, azaz nem működött anticiklikus jelleggel, ellenkezőleg, hozzájárult a ciklus kilengésének felerősítéséhez.

- Nőtt az államháztartás operacionális deficitje, ami a konjunktúra erősítésének irányába mutatott, hiszen ez az egyenleg az államháztartás által gerjesztett keresleti hatást fejezi ki.

- 1,8 százalékról a GDP 4,2 százalékára emelkedett az államháztartás privatizációs bevételekkel számított hiánya, ami jelentős romlás az előző évek javuló tendenciájával szemben. Ezen belül is kedvezőtlen, hogy a korábbi esztendőkkal ellentétben 1998-ban már nemcsak a költségvetés GFS deficitje emelkedett – az 1997-ben megkezdődött romlás folytatásaként -, de a helyi önkormányzatok is hiánnyal zárták költségvetéseiket, a TB alapok többletköltése pedig újabb 30 százalékkal nőtt a GDP százalékában. Az önkormányzatok saját bevételeiket csak 4 százalékkal tudták növelni, folyó kiadásaikat pedig – a kieső privatizációs bevételek pótlására – értékpapírjaik eladásával, azaz vagyonuk felhasználása árán finanszírozták (a nettó vagyonpozíció romlott).

- Mind a konjunktúraciklus, mind a későbbi vállalkozói feltételek alakulása szempontjából kedvezőtlen, hogy mérséklődött a központi költségvetésben és az önkormányzatok költségvetésében is a felhalmozási kiadások aránya. A felhalmozási kiadások 1996 óta csökkennek a központi költségvetésben, ráadásul úgy, hogy ezen belül is magasak voltak a lakásépítési támogatások.

Az államháztartás és a folyó fizetési mérleg hiánya közt felállítható „ikerdeficit” összefüggése 1998-ra - az eddig ismert folyamatok alapján - csak *korlátozottan állítható*. Az igaz, hogy határozottan emelkedett az államháztartás operacionális hiánya, és ez az expanzív keresleti többleten keresztül hozzájárulhatott a kereskedelmi mérleg romlásához. A közösségi szektor keresletbővülésénél azonban erőteljesebb volt a privát szféráé, és a megtakarítási pozíciók átrendeződése is azt jelzi, hogy a külső forrásbevonás többletét a vállalati szféra nettó hitelezői pozíciójának erőteljes növekedése váltotta ki, amivel nem tartott lépést - a fogyasztás emelkedése okán – a lakosság nettó megtakarítói pozíciójának a javulása. Az államháztartás nettó megtakarítói helyzete érdemileg nem változott 1997-hez képest. *A költségvetési politika* azért hibáztatható, hogy *nem korrigálta a magánszektor jövedelem-felhasználási többletét*, és ezért a gazdaságot a fenntartható hiány küszöbértékének a közelébe engedte.

4. Az infláció alakulása

A vizsgált időszak alatt az általános árszínvonal *körülbelül a duplájára emelkedett*. Hasonló dinamikát mutattak a fogyasztói, az ipari termelői és építőipari, valamint a mezőgazdasági termelői- felvásárlási árindexek. A defláció is általános volt, csak a dinamikája különbözött az egyes területeken. A leggyorsabb csökkenést a mezőgazdasági árak jelezték 1997-98-ban, aminek következtében nyílt a mezőgazdasági termelők jövedelmezőségét rontó agrárrolló.

táblázat

Az infláció alakulásának mutatói
(előző év = 100 %)

Megnevezés	1995	1996	1997	1998	1998/ 1994
Mezőgazdasági termékek termelői-felvásárlási árindexe	127,1	128,4	113,4	104,3	193,1
Ebből	124,8	152,2	101,0	95,1	182,4
Növénytermesztés és kertészeti termékek					
Élőállatok és állati termékek	128,8	111,6	124,7	113,8	204,0

Ipari termelői árindex	128,9	121,8	120,4	111,3	210,4
Ipar belföldi értékesítésének árindexe	127,3	122,6	120,8	110,6	208,5
Ipar külkereskedelmi értékesítésének árindexe	134,0	119,7	119,5	112,5	215,6
Építési-szerelési árindex	126,6	124,8	119,9	110,7	209,7
Fogyasztói árindex	128,2	123,6	118,3	114,3	214,3
Ebből	131,1	117,3	117,5	114,4	206,7
élelmiszerek					
szeszesital, dohány	120,1	126,6	118,9	115,3	208,4
ruházkodási cikkek	120,2	125,6	118,7	114,1	204,5
tartós fogyasztási cikkek	124,0	119,2	108,5	108,1	173,4
háztartási energia, fűtés	150,0	132,5	129,9	117,9	304,4
egyéb cikkek, üzemanyagok	127,3	125,7	116,1	110,7	205,7
szolgáltatások	126,0	126,4	119,2	116,2	220,6

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

1992-től az áremelkedés dinamikája olykor 10 százalékpontot meghaladóan is magasabb volt a fogyasztás körében, mint az ipari termelésben. Az ipari termelői (belföldi értékesítési) és a fogyasztói árindexek közötti jelentős „*árrés*” 1995-től kiiktatózott. Ezzel *megszűnt* az alacsony termelői árindexszel deflált magas pozitív reál-hitelkamatlábak és a magasabb fogyasztói árindexszel számított alacsonyabb – időnként negatív – betéti reálkamatlábak közötti feszültség, amely a beruházások egyik korlátozó tényezője volt. 1995-96-ban a két inflációs mutató lényegében együttmozgott, 1997-ben az ipari árdrágulás éves mértéke meghaladta a fogyasztás körében tapasztaltat, ez a tendencia azonban 1998-ban megfordult. A változás hátterében elsősorban az energia-árdrágulás/olcsóbbodás eltérő hatása húzódott meg. Az 1997 januárjától érvényesített jelentős energia-árkorrekció (-emelés) kisebb mértékű dezinflációt tett lehetővé az ipari termelői áraknál, mint a fogyasztóinál. Az 1998. évi zuhanó világpiacon energia- és nyersanyagárak nagyobb inflációs esést idéztek elő a velük közvetlenebb kapcsolatban álló termelői szférában a fogyasztóihoz képest.

A kilencvenes évek fogyasztói áralakulását tekintve az 1991. és az 1995. évi jelez kiugrást. Az 1991. évi 35 százalékos drágulásban összesűrűsödve jelentek meg az előző rendszer elfojtott inflációjának felszabadításából adódó ún. korrekciós infláció tényezői (világpiaci árakra és dollárelszámolásra való átállás, fogyasztói ártámogatások jelentős leépítése). Ezt követően az infláció 22,5-23 százalékos volt, majd 1994-ben ütemét sikerült 20 százalék alá szorítani. A stabilizációs csomagot vitatók többek között ennek az ereszkedő tendenciának a megtörése miatt bírálják az alkalmazott gazdaságpolitikát. Az infláció ugyanis 1995-ben – elsősorban a nagy leértékelés és a 8 százalékpontos vámpótlék (aszimmetrikus kvázi leértékelés) bevezetése következtében – valóban 10 százalékponttal megugrott. 1994-95 átlagában azonban lényegében ugyanazt az árindexet kapjuk, ami 1991 után jellemzővé vált.

Az 1995-ben felszökő inflációs ráta *az előző évek gazdaságpolitikájának korrekciós ára volt*. Az inflációs nyomás 1994-ben valójában nem enyhült, csak rejtve maradt, a kereslettöbblet – az elodázott forint-leértékelések mellett – a külgazdasági hiány emelkedésében csapódott le. 1994-ben – a választások évében - a politikának eminens érdeke volt a csökkenő inflációs ráta felmutatása. A választásokra készülő kormány igyekezett mentesíteni az esztendőt a direkt árnövelő hatásoktól, miközben a jövedelempolitika fellazult. A választások után kormányzati pozícióba kerültek úgyszintén tartózkodtak attól, hogy szembenézzenek az örökség inflációt növelő valamennyi hatásával, s 1995. januárjára tolták a korábbról görgetett energia- és más közüzemi áremeléseket; az Áfa-emelés, és az árfolyam-kiigazítás is erre az évre halasztódott. Az 1995-ös év - az infláció szempontjából – a veszélyes mértékű egyensúlyromlásra vezető gazdaságpolitika mellett *mesterségesen elfojtott infláció korrekcióját jelentette*.

A kiigazítás után 1997 első feléig az infláció üteme csökkent – annak ellenére, hogy 1997-ben jelentős árnyomást eredményező, új energia-árrendszert léptettek életbe. A *dezinfláció* – közvetlenül – annak volt a következménye, hogy fokozatosan kiestek a stabilizációs intézkedések inflációt kiváltó tényezői (a leértékelési ütem jelentősen csökkent és kiiktatták a vámpótléket is), ezzel mérséklődtek az inflációs várakozások is. Az inflációs ütem csökkenése azonban 1997 második felében megtorpant, noha ekkor kellett volna érződnie a vámpótlék-felszámolás, az augusztustól lejjebb szállított csúszó leértékelési mérték és az alacsonyabb energia-árdrágulás dezinflációs hatásának. A korábban követett szigorú stabilizációs gazdaságpolitika ez

időtől kezdve ugyanis fokozatosan fellazult, ami inkább engedte, mintsem korlátozta az árszínvonal emelkedését. A külső kereslet erősödése mellett élénkült a belső is, és ez lehetővé tette a költségnyomás és a profitnövelési érdek érvényesítését.

Az infláció üteme 1998 első felében sem mérséklődött a kormány által várt mértékben, a hozamgörbék viszonylag pesszimista inflációs várakozásokat tükröztek. A nyár közepén azonban az MNB aktív szerepet vállalt a kamatsökkentési várakozások csökkentésében. Ugyanekkorra esett az a *deflációs fordulat* is, amely az élelmiszer-túlkínálatból valamint a világpiacon energia- és nyersanyag-áresésből következett. A második félévben felerősödött defláció jelentősen hűtötte az inflációs várakozásokat és visszaszorította a hátratekintő indexálás körét. (Korábban gátolta az infláció határozottabb mérséklődését a viszonylag széles körben elterjedt visszatekintő árképzés és beralakítás, amit az 1995. évi „meglepetés infláció” után a jövedelemtulajdonosok veszteség-kompenzálási törekvése is erősített.)

A jövedelempolitika 1995-96-ban korlátozta az infláció növekedését, a reálbérek estek, miközben a nemzetgazdaság termelékenysége emelkedett. Az ebből adódó versenyképesség-javulás azonban 1997-98-ban már nem folytatódott. A nemzetgazdasági szinten számított termelékenységnövekedés nagyjából megegyezett a bekövetkezett reáljövedelem-emelkedéssel, ami arra utal, hogy a bérarányok kiigazításának ezekben az években inflációfűtő hatása lehetett. A jövedelempolitikában a tendenciaváltás 1997-ben következett be, amikortól mind határozottabbá vált a „vesztesek kárpótlásának” követelése a közsférában.

A *monetáris politika* elsődleges célként a fenntartható inflációcsökkentést jelölte meg. Az előre rögzített csúszó leértékelés rendszerében azonban a jegybank eszköztára nem volt alkalmas e politika egyedüli kivitelezésére. Az árfolyamrendszer behatárolta a kamatpolitika mozgásterét. A stabilizáció időszakában a jövedelem-, az árfolyam-, a kamat- és a költségvetési politika összehangolt volt, egy irányba hatott, s az általuk kiváltott megszorításoknak volt köszönhető, hogy az 1995. évi magas leértékelés után az infláció nem szabadult el. 1997. második felében azonban megbomlott az összhang. Az inflációs prognózishoz és az előre bejelentett leértékelési ütemhez egyre kevésbé igazodó jövedelemkiáramlás miatt az MNB mind erősebb „védelmi politikára” kényszerült. A kamatszint csökkenésének fékezésével igyekezett a megtakarítások felé terelni a keresletet, s ugyanakkor költséges sterilizációval

semlegesíteni a deviza-beáramlások forintpiaci hatását. (A forintkivonás 1998 májusa után már nem folytatódott, minthogy a forint elmozdult az árfolyamsáv erős széléről és az év végéig nem is tért vissza oda.)

A *költségvetési politika* - ugyancsak 1997-ig - a stabilizációs, inflációmérséklő politikát szolgálta. A költségvetés keresleti hatását kifejező operacionális hiány 1995-ben az előző évnek kb. a felére zsugorodott. 1996-ban némi aktívumot mutatott, azaz az államháztartásnak kifejezetten keresletszűkítő hatása volt. A következő év azonban nemcsak fordulatot hozott e tekintetben (s a romlás tendenciája 1998-ban tovább erősödött), hanem azt is, hogy a költségvetési politika már nem támogatta kellően a monetáris politikát. Az 1998. évi expanzív költségvetés mellett a monetáris politika egyedül maradt a külső sokkokra való alkalmazkodásban és az aggregált keresletnek a fenntartható dezinflációs pálya érdekében történő szabályozásában.

Az 1997-98-ban bekövetkezett általános kereslet-élénkülés azonban nem volt kimutatható az infláció ütemének emelkedésében. Részint azért nem, mert a dezinfláció tényezői erősebbek voltak, részint, mert a kínálati oldal mobilizálható kapacitásokkal tudott válaszolni az élénkülésre (ennek egyik lecsapódása volt a külkereskedelmi mérleg romlása), részint pedig, mert az importverseny is éreztette hatását. 1998 második felében a világpiaci energia- és nyersanyagár-csökkenések, illetve az orosz válság által is felerősített mezőgazdasági sokkhatás eredményezte az árszínvonal-emelkedés dinamikájának ereszkedését. Az infláció *elsősorban a külső tényezőknek köszönhetően* decemberre nem várt mértékben esett mind a termelői, mind a fogyasztói áruk körében.

A dezinflációs folyamatot a monetáris politika is támogatta. A jegybank az év első hónapjaiban 3,4 milliárd dollár értékű deviza-beáramlást semlegesített sterilizációs eszközeivel a forintbőség mérséklése érdekében. Kamatpolitikájával – amely a kialakult aktuális helyzethez igazodott – a forint-megtakarítások ösztönzésére törekedett. Az orosz válság kiváltotta valutaválság idején az árfolyamrendszer védelmén keresztül az árfolyam-politika hitelességének megőrzését tartotta szem előtt.

5. A foglalkoztatás és munkanélküliség alakulása

1995. és 1998. január 1-je között a *népesség lélekszáma* 154 ezer fővel csökkent regionálisan tekintve (elsősorban az elveszületési ráta folytonos esése miatt) az ország minden körzetében fogyott a lakosság, kivéve Szabolcs-Szatmár megyét. A

*munkavállalási korú népesség*² ugyanakkor 54,9 ezer fővel nőtt - a nyugdíjkorhatár megemelése következtében. A munkaerő-kínálat 1997-től emelkedett. A teljes munkaerő-kínálat adata azonban nem ismert, hiszen nincsen információnk a munkavállalási koron túl munkát vállalni szándékozókrol. (Passzív munkanélkülinek valaki csak a munkavállalási koron belül minősíthető.)

Munkaerőforrásként szokták még nyilvántartani azokat a nyugdíjkorhatárt elérőket, akik továbbdolgoznak. Számuk négy év alatt körülbelül a felére apadt (18,3 ezer főt tett ki, míg például 1980. január 1-jén 228,5 ezret, de még 1990. január 1-jén is 110,4 ezret). Ez egyértelműen arra utal, hogy a nyugdíjkorhatár elérésekor a munkavállalók túlnyomó többsége nyugdíjba megy. A foglalkoztatott nyugdíjasok száma szintén rapid módon csökkent (1998. januárjában 86,9 ezer fő volt, szemben az 1990. évi 378 ezer, illetve 1995. évi 131,1 ezer fővel). A foglalkoztatás felmondása a munkaerő-kínálat enyhítésének egyik módja volt.

A ténylegesen *foglalkoztatottak aránya* az össznépességben belül a vizsgált időszak alatt stagnált, ami jelentős eredménynek számít a korábbi periódusban zuhanó foglalkoztatási rátával szemben. A gazdasági aktivitási arány³ viszont továbbra is csökkenő tendenciát jelzett, 1,5 százalékpontosat; a változás e tekintetben csak a romlás mérséklődése, 1990 és 1994 között ugyanis 8 százalékpontos volt a zuhanás.

táblázat

A foglalkoztatottság adatai

(január 1., ezer fő)

Megnevezés	1995	1996	1997	1998	1998/ 1995 (%)
Munkavállalási korú népesség	6.082,0	6.080,7	6.144,8	6.136,9	100,9
Munkavállalási korú, gazdaságilag nem aktív népesség	1.913,6	1.952,2	2.023,7	2.000,1	104,5
ebből: tanuló	589,6	605,3	607,3	616,1	104,5
gyermekgondozási segílyt, támogatást igény-	285,0	275,2	295,2	291,0	102,1

² Az alsó határ 15 év, a felső az évben érvényes nyugdíjkorhatár

³ A KSH a táblázatban feltüntetett aktivitási rátát a teljes munkaerőforrás figyelembevételével (munkavállalási korú+munkavállalási koron kívüli aktív kereső+munkavállalási koron túl foglalkoztatott nyugdíjas) határozza meg a népesség százalékában.

bevevő népesség					
nyugdíjas	385,0	387,0	409,0	411,9	107,0
Gazdaságilag aktív	4.312,8	4.239,6	4.205,5	4.211,0	97,6
ebből: aktív kereső	3.636,4	3.615,0	3.611,4	3.634,8	100,0
foglalkoztatott nyugdíjas	156,8	128,7	116,6	112,2	71,6
Foglalkoztatott összesen	3.793,2	3.743,7	3.728,0	3.747,0	98,8
Aktivitási arány (%)	69,0	68,2	67,3	67,5	97,8

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

A táblázatból látható, hogy csökkentette a munkaerő-kínálatot a tanulók számának növekedése, amit mindenképpen pozitívan kell értékelnünk, ellentétben a nyugdíjkorhatár előtt nyugdíjazottak emelkedésével. A foglalkoztatottak száma a kilencvenes évtizedben 1997-ben jelzett először növekedést (0,5 %-ot). 1998-ra nem rendelkezünk a teljes körű munkaerő-statisztika adataival. Csupán a 2,5 millió főt kitevő alkalmazotti körről tudjuk, hogy létszámuk 1998-ban nőtt először a rendszerváltás óta, mégpedig 0,4 százalékkal, azaz körülbelül 11 ezer fővel. A nem regisztrált foglalkoztatás figyelembevételének becslésével vélhetően 1998-ban a foglalkoztatottak száma *1 százalékkal emelkedhetett* a konjunktúra erősödésének hatására.

Az alkalmazásban állók létszámán belül a legnagyobb létszámcsökkenés az építőiparban (40 %), a bányászatban (36 %) és a kereskedelemben (28 %) következett be. A kereskedelemben feltételezhetően ennél kedvezőbb a kép részint, mert ismeretes, hogy ebben az ágazatban magas a feketefoglalkoztatás illetve, hogy a kereskedelemben több ezer olyan, tíz főnél kevesebbet foglalkoztató egység működik, amely nem kerül be a statisztikai megfigyelés látókörébe. Egyetlen ágazat sem akadt viszont, ahol nőtt volna az alkalmazásban lévők száma. Emelkedés a fellendülés éveiben, 1997-98-ban volt több termelőágazatban és meglepő módon az ingatlanügyek, bérbeadás, valamint a közigazgatás, társadalombiztosítás, védelem és az egyéb közösségi, társadalmi, személyi szolgáltatások körében. A feldolgozóiparon belül két év alatt bekövetkezett körülbelül 3 százalékos létszámbővülés elsősorban a gépipari foglalkoztatás 20 százalékos kiterjesztésének volt a következménye. 10 százalékot meghaladóan nőtt a létszám a szálláshelyszolgáltatás és vendéglátás területén, és a munkaigényes textil, ruházati és

bőriparban is megindult a termelés emelkedésével párhuzamosan az alkalmazottak létszámának növekedése.

Javuló munkaerő-piaci helyzetre utal, hogy négy év alatt folyamatosan nőtt a *bejelentett betöltetlen állások* évi átlagszáma (1998-ban 48.260), s ezen belül is legnagyobb arányban az ipari és építőipari kereslet.

A *munkanélküliség* a vizsgált időszakon belül *minden mutató szerint csökkent*, ám a különféle minőségi jellemzők alapján vizsgált szerkezet romlott, vagy nem jelzett javulást.

táblázat

A munkanélküliség alakulásának mutatói
(év végén, 1000 fő)

Megnevezés	1994	1995	1996	1997	1998
Regisztrált munkanélküliek száma	519,6	495,9	477,6	464	404,1
Aktív eszközökkel támogatottak száma	57,3	58,5	60,2	62,2	63,1
Összesen	576,9	554,4	537,8	526,2	467,2
Munkanélküliek száma a KSH felmérés szerint	449,4	416,5	400,1	348,8	313,1
Passzív munkanélküliek	107,3	106,7	101,8	94,7	110,4
Együtt	556,7	523,2	501,9	443,5	423,5
Regisztrált munkanélküliségi ráta	10,4	10,4	10,5	10,4	9,1
KSH munkanélküliségi ráta	10,1	10,2	9,9	8,7	7,8

Forrás: Országos Munkaügyi Központ és Központi Statisztikai Hivatal

A táblázatból látható, hogy százazres nagyságrendű csökkenés következett be a munkanélküliségben az elmúlt négy év alatt. Különösen jelentős volt a mérséklődés 1998-ban, ami a munkanélküliségi ráták visszaesésében is tükröződött. A teljes munkanélkülieken belül 10 százalékról 13,5 százalékra nőtt 1998 végére az aktív eszközökkel támogatottak aránya. A regisztrált munkanélküliek átlagos létszáma 1998-ban 116 ezer fővel kevesebb volt az 1995. évinél.

Kedvező változásként értékelhető, hogy a vizsgált időszakban csökkent a *pályakezdő munkanélküliek* száma és hányada a nyilvántartottakon belül. 1997-től új rendszer szerint regisztrálják a pályakezdőket, ám a tendencia így is ugyanaz. 1998 végén a pályakezdő munkanélküliek aránya már csak 6,7 százalékot tett ki az összes állás nélkül lévőkön belül. A pályakezdők körében - a népességen belül képviselt hányadukhoz képest - felülreprezentáltak a fiúk. A potenciális fiatal női munkaerő – főként a falvakban – a háztartásokba visszaszorulva, kevésbé regisztráltatja magát munkanélküliként. A pályakezdőkön belül nőtt a nagyon alacsony végzettségűek hányada, a nyolc általánosnál kevesebb, vagy legfeljebb nyolc általánost kijártaké. E fölött azonban minden iskolai végzettség szerinti kategóriában mérséklődés következett be. Korosztályi megoszlását tekintve mégis azt kell megállapítanunk, hogy „öregszik” a pályakezdő munkanélküliség, amennyiben határozottan csökkent a 19 év alattiak hányada és nőtt a 20 év felettieké. A végzettség és az életkor szerinti összetétel egybevetése arra utal, hogy a kevésbé képzett fiatalok állásnélkülisége tartóssá vált.

A munkanélküliség *nemek közötti megoszlása* azt jelzi, hogy bár a női állásnélküliség alacsonyabb, a férfi munkanélküliség gyorsabban csökkent a vizsgált időszakon belül. Az alacsonyabb női arányt magyarázza egyrészt az, hogy a munkájukat veszítő nők kevésbé regisztráltatják magukat a munkaügyi központokban, másrészt, hogy az elnőiesedett szakmákban (közigazgatás, bíróság, egészségügyi, oktatási, szociális szolgáltatások) kisebb mértékben került sor létszámleépítésre, illetve a nők előbb elérték a nyugdíjkorhatárt.

A *fizikai és a szellemi foglalkozásúak aránya* 1994 óta változatlan az állással nem rendelkezők körében. A szakmunkások, betanított munkások hányada azonban emelkedett, akárcsak a szellemi foglalkozásúak körében az ügyintézőké. Ez is megerősíti azt a megállapítást, hogy a regisztrált munkanélkülieken belül nőtt az alacsony iskolai végzettségűek részaránya (szakmunkásképzőt, szakiskolát, szakközépiskolát kijártaké). Bár a főiskolai végzettséggel rendelkezők 1998 végén az összes munkanélkülinek csak az 1,8 százalékát tették ki, arányuk a vizsgált időszakon belül emelkedett.

A *korosztály szerinti összetételt* tekintve 21 év fölött nőtt az állástalanok hányada. Ez egyrészt a munkanélküliség tartósságával függ össze, másrészt azzal, hogy az

idősebb korosztályokban nagyobb az elbocsájtás, illetve kisebb a munkába történő visszaintegrálás esélye.

A *tartósan*, egy éven túl munkát nem találók részaránya folyamatosan nőtt 1994 óta, s ezen belül is különösen a 720 napnál hosszabb ideje állás nélkül lévők.

A táblázat összefoglaló módon mutatja be a munkanélküliség vizsgált időszakon belüli legfontosabb szerkezeti változásait.

táblázat

**A munkanélküliség szerkezeti változásai
(a regisztrált munkanélüliek körében, év végén, %)**

Megnevezés	1994	1995	1996	1997	1998
Nők aránya	41,8	42,5	42,3	43,7	44,9
Férfiak aránya	58,2	57,5	57,7	56,3	55,1
Fizikai foglalkozásúak aránya	82,6	81,1	82,6	82,2	83
Szellemi foglalkozásúak aránya	17,4	18,9	17,4	17,8	17
8 általánost és ennél kevesebbet végzettek aránya	42,3	40,9	41,8	40,7	41,1
Középfokú végzettséggel rendelkezők aránya	55,5	56,7	55,6	56,6	56,5
Felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya	2,2	2,4	2,6	2,7	2,4
20 év alatti munkanélüliek aránya	14,1	13,3	9,7	7,6	5,6
21-45 közöttiek aránya	68,2	68,2	71,3	72,8	73,3
46-60 közöttiek aránya	17,7	18,5	19	19,6	21,1
361-720 nap közt munka nélkül lévők aránya	19,2	13,8	12,2	11,2	10,6
720 nap fölött munka nélkül lévők aránya	45,2	50,4	60,1	64,3	68,3
Tartós munkanélüliség aránya	64,4	64,2	72,3	75,5	78,9

Forrás: Országos Munkaügyi Központ

A munkanélküliség rátája – az észak-magyarországi régiót kivéve – 1994-98 között mindenütt alacsonyabb lett. (Az észak-magyarországi régióban csak 1998-ban mutatkozott mérséklődés.) A fejlettebb és jobban fejlődő térségekben azonban gyorsabb volt a munkaerőpiac regenerálódása, ennek következtében 10-ről 12 százalékpontra nőtt a három legalacsonyabb és a három legmagasabb munkanélküliségi rátával rendelkező megye (illetve Budapest) közti különbség. Legkedvezőbb a helyzet a Budapestet is magába foglaló Közép-Magyarországon (8,2 %), a sereghajtó 1998 végén Borsod-Abaúj-Zemplén megye (17,7 %) és Szabolcs-Szatmár megye (16,9 %) volt. Az 1995 és 1998 között kb. 400 ezer főre mérséklődő munkanélküliség elsősorban a nyugdíjazásnak és nem a munkába történő visszaállásnak volt a következménye. A munkanélküliség *koncentrációja* a vizsgált időszak alatt *erősödött regionálisan, és az alacsony képzettségűekre, fizikai foglalkozásúakra, középkorúakra fókuszált*. A tartós munkanélküliség emelkedő, 1998 végére 80 százalékot elérő aránya arra utal, hogy *kb. 300-350 ezer főre tehető a strukturális munkanélküliség*. Ebből következően becsülhetően a lakosság kb. 10 százalékának szinte reménytelen a munkaerő-piaci, s ebből adódóan a generációkra is kiható jövedelmi és vagyoni helyzete.

6. A privatizáció alakulása

Az állami vagyon magánkézbe adása 1994-ben lassan indult, de azután nagy lendületet vett, és több szempontból is *valódi fordulatot* jelentett a megelőző évekhez viszonyítva.

A kormányváltás után majdnem egy éves huzavona előzte meg a privatizáció új jogi és intézményi feltételeinek kialakítását. Csak 1995-ben fogadta el a parlament azt a törvényt, amely megteremtette a kampányszerű privatizáció utolsó szakaszának szervezeti és eljárási kereteit. Ekkor jött létre a magánkézbe adás és a vagyonkezelés összevont szervezete, az *Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt.*, s jelentősen csökkent a tartós állami tulajdon köre is. Az eladási lehetőségek szélesedését csakhamar tettek követték.

Fordulatot jelentett, hogy a kormányzat - nemcsak elvi elkötelezettségből, hanem legalább annyira a stabilizációhoz szükséges költségvetési bevételek növelése érdekében - *a készpénzes értékesítést részesítette előnyben*. Szemben az 1993-94-

ben egyre inkább terjedő elosztással és kedvezményes hitelekkel. Az 1994 utáni időszak alatt folyt be az összes privatizációs bevételnek több mint a 70 százaléka, a készpénzbevételnek pedig hozzávetőlegesen a háromnegyede. A központi költségvetésbe mintegy 800 milliárd forintot fizetett be az ÁPV Rt. Ezek a számok is mutatják azonban, hogy a kedvezményes módszerek nem szűntek meg: a magyar privatizáció továbbra is *kevert jellegű* maradt. A kárpótlási jegyek mellől szinte teljesen eltűnt az Egzisztencia-hitel, de helyébe lépett a tőzsdei kibocsátásokhoz kapcsolt halasztott fizetés - most már nem a cégtulajdonossá válást, hanem a kizrésztvényesi pozíciók megszerzését helyezve előtérbe.

A fordulat másik eleme a „*nagyprivatizáció*” volt, a magánkézbe adás kiterjesztése a nagy iparvállalatok széles csoportjaira, az energetikára és a bankokra. A két utóbbi terület európai összehasonlításban is lépéselőny jelent, olyan kulcsszektorokra is kiterjesztve a piac hatókörét, amelyeknek magánkézbe adása még a fejlett gazdaságokban is sokszor csak a legutóbbi években indult el.

Az 1995 és 1998 közötti privatizáció döntő szerepet játszott a nemzetközileg is elismert eredmények elérésében, ugyanakkor több, társadalmilag és gazdaságilag is érzékeny ponton nem javított a helyzeten.

A kedvező vonások közé soroljuk, hogy *a magántulajdon meghatározó szerephez jutott*. Az 1990-es évek végére a központi állami szervezetek a magyar gazdaságban működő tőkének a 16 százalékát, a helyi önkormányzatok pedig a 9 százalékát birtokolták. A magánszemélyek és társaságok részesedése 70 százalék fölé emelkedett - részben a privatizáció, részben új cégek alapítása révén.

A magántulajdon térhódításán belül is kiemelkedő jelentőséget tulajdonítunk annak, hogy a korábbi állami vállalatok többsége a szó szűk értelmében véve magánkézbe került, nem pedig valamilyen közvetlen állami, közösségi vagy a magánbefektetők által valójában nehezen ellenőrizhető intézményi tulajdonba. A nemzetközi tapasztalatok ugyanis megerősítik azt az álláspontot, hogy az ilyen típusú magántulajdonosok jelenléte és érdekeltsége - kiegészítve a megfelelő gazdálkodási-irányítási tapasztalattal és tőkeerővel - elengedhetetlen feltétele volt az 1980-as évek végétől szinte minden vállalkozás számára szükségessé vált termelési, pénzügyi és piaci átstrukturálásnak. Ez tette lehetővé a gazdaság mélyrétegeibe lehatoló átalakulást, a hatékonyság és versenyképesség ugrásszerű javulását.

A másik oldalon a magánkézbe adás *két legsebezhetőbb pontjának* a tulajdonosi szerep legitimációjának társadalmi bizonytalanságát és a monopolhelyzetek fennmaradását tartjuk. Az állampolgárok széles rétegei gyanakvással szemlélik a privatizáció révén - vagy más módon - szerzett vagyont. 1995 és 1998 között is jellemző volt a nyilvános ellenőrzés korlátozottsága, a folyamatos, közvetlen politikai befolyás, a napvilágra került botrányos ügyeket kevés retorzió követte. A közvélekedés lassan s csak akkor változtatható, ha a mindennapi tapasztalatok a teljesítményelv működését, a verseny szelektáló hatását mutatják. Ennek egyik feltétele a piacról kiszorulás, illetve az új belépés esélye, amit a megőrzött és újraépülő monopóliumok rontanak. A helyzetet az állami szabályozás kiforratlansága és gyengesége is több területen súlyosbítja.

A gazdaságpolitika középpontjában álló, széles körű privatizáció a vagyon fogytával lezárult, de ezzel a folyamat a szó tartalmi értelmében *még nem ért a végére*, Egyfelől magánkézbe adásra vár az ÁPV Rt. portfóliójában lévő, a ma érvényes törvények szerint is értékesítésre váró közel 300 milliárd forintnyi vagyon, ezen kívül a társadalombiztosítás és a Magyar Fejlesztési Bank társasági részesedései - összesen ugyancsak százmilliárdos nagyságrendben. Másfelől a korábbi privatizációhoz kapcsolódó kötelezettségek lezárására és a hosszabb távon is állami kézben maradó cégek és vállalatrészek kezelésére új, stabil szabályozást és intézményrendszert kell kialakítani.